

12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi. 2018-yil 8-dekabrdagi 997-son. Qarori. lex.uz/docs/-4097073

13. <https://uza.uz/uz/posts/maktab-bu-ayet-mamot-masalasi-25-08-2019>

ЎЗБЕКИСТОН ЎРМОН ХЎЖАЛИГИНИ ОРОЛ ВА ОРОЛБЎЙИ ХУДУДЛАРИДАГИ ЭКОЛОГИК ВАЗИЯТНИ ЮМШАТИШ БОРАСИДА ХАЛҚАРО ХАМКОРЛИК АЛОҚАЛАРИ

Олимов Ж.Б.

ҚДПИ ўқитувчиси, PhD.

olimovjahongir1982@gmail.com

Тўхтаназаров И.М.

ҚДПИ, тарих факултети

IV босқич талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон ўрмон хўжалиги томонидан орол ва оролбўйи ҳудудларидаги экологик вазиятни юмшатиш борасида юртимизда ҳамда халқаро ҳамкорлик доирасида амалга оширилган ишлар борасида сўз юритилган.

Калит сўз ва иборалар: Ўрмон, ўрмон хўжаликлари, Давлат ўрмон фонди, Орол бўйи генофонди, Глобал Экологик Жамғарма.

Аннотация: В данной статье рассказывается о работе, проводимой лесной промышленностью Узбекистана по облегчению экологической обстановки на Арале и приаралских районах нашей страны и в рамках международного сотрудничества.

Ключевые слова и фразы: Лес, лесное хозяйство, Государственный лесной фонд, Островной генофонд, Глобальный экологический фонд.

Annotation: This article describes the work carried out by the forest industry of Uzbekistan to alleviate the environmental situation in the Aral and Aral regions of our country and within the framework of international cooperation.

Key words and phrases: Forest, forestry, State Forest Fund, Island gene pool, Global Environment Facility.

Ўзбекистоннинг умумий майдони 44410,3 минг гектар тенг. Мазкур майдоннинг 80% дашт ва чўллар ташкил қилади. Ўзбекистон кам ўрмонли мамлакат ҳисобланиб, Бу кўрсаткич республика умумий майдонининг 19,6 % ташкил этади. Ўзбекистонда ўрмонлар, Марказий Осиёнинг бошқа мамлакатларидаги каби, асосан муҳофаза учун хизмат қилиб, чўллашув жараёнлари билан курашишда катта роль ўйнайди [1].

Ўзбекистондаги экологик вазият собиқ СССР вақтида шаклланган бўлиб, республиканинг бир қанча вилоятларида ҳозиргача мураккаблигича қолмоқда. 1960-йилларда табиатни муҳофаза қилиш масаласи аввало табиатни сақлаб қолиш кўламини ошириш билан боғлиқ тадбир сифатида намоён бўлди. Айни вақтда, ўша даврлардаёқ, табиат ресурсларини – алоҳида турдаги ҳайвонлар оламини сақлаб қолиш учун ҳаракат қилинган эди. Шунга қарамай, экологик ҳолат ёмонлашишда давом этди. Оролбўйи ҳудудларида мураккаб вазият вужудга келди. Амударё ва Сирдарё бассейнида суғорилиш ишларининг жадал ва нораціонал олиб борилиши 1970-йилларга келиб Орол денгизи сатҳининг кескин камайишига олиб келди. Ҳозирги вақтга келиб бу денгиз 20 метрга пасайган. Орол денгизидаги сув ҳажми 60% гектар камайди, денгиз майдони 67 мингдан 41 минг квадрат километрга кичрайди, сувнинг шўрлилиқ даражаси 2-3 мартда кучайди. Оролнинг қуриган қисмидаги 4 квадрат миллион гектар ер қумли, тузли чўлга айланди. Бу денгизнинг заҳарли тузлари Бухоро, Навоий ва Самарқанддаги ер майдонларига зарарли таъсир этаяпти. Жуда катта ҳудуддаги иқлим ўзгарди. Чунки энди Орол денгизи шимолдан келаётган шамолларни тўсмай қўйди. Кейинги йилларда мобайнида Ўзбекистонга бозор иқтисодиёти муносабатларини кириб келиши, иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда янгиланишлар кузатилди. Янги ерларни кенг миқёсда ўзлаштириш тўхтатилди. Пахта якка ҳокимлиги масаласи енгиб ўтилди. Атмосферага ва сув ҳавзаларига зарарли чиқиндиларни чиқариш анча камайди. Ҳавфли заҳарли химикатлардан фойдаланиш камайтирилди. Шундай қилиб, Ўзбекистон мустақиллиги йилларида мамлакат тараққиётида экологик муоммаларини ҳал қилиш кучайди.

Масалан, 2005 йилдаги маълумотга кўра, Ўзбекистонда XX аср бошига келиб, ўрмонлар 4-5 мартага камайиб кетган. Бунда айниқса, тўқай ўрмонлари катта қисқаришга учраган [2].

Жонли табиатда ўсимликлар дунёси органик моддалар ишлаб чиқарувчи манба ҳисобланади. Ўрмон таркибида дарахтлар, буталар, ўт-

ўланлар ҳамда ҳар хил ҳайвонлар бўлади. Ўрмон табиат мақсули ва айна вақтда унинг асосий қисмидир.

Оролдаги оғир экологик аҳвол – чўллашиш жараёни кўпайиши бу эса Орол олди ҳудудига салбий таъсир кўрсатмоқда. ҳозирги кунда Орол денгизининг қуриган майдони 3,5 млн. гектар атрофида бўлиб, Ўзбекистон ҳудудида 1,3 млн. гектарни ташкил этади. Орол атрофида экологик аҳволни юмшатиш учун, қуриган денгиз тубида ўрмонзорлар барпо қилишни ва уларнинг ҳажмини кўпайтиришга алоҳида эътибор берилмоқда.

Орол ва унинг қуришига қарши дарахт экиш орқали қурашиш. Орол денгизи Марказий Осиёнинг ёпиқ сув ҳавзаларидан биридир. Унинг чор атрофи бепоён чўл зонаси билан ўралган. Орол денгизини сув билан тўлдириб турадиган манба бу Амударё ва Сирдарёлардир. Бу дарёлар ҳар йили Орол денгизига 56 км³ сув қуюдилар. Маҳаллий ёғинлар ҳисобида эса 5 км³ сув Орол денгизига қўшилиб туради. Бу икки дарё (қадимда Оқсув ва Яксарт деб аталган) Тяньшань ва Помир тоғларидан бошланиб, Орол денгизига қўйиладилар. Тоғдан бошланган жойларида бу дарёларда 100 км³ дан ортиқ сув бўлиб, то Орол денгизига қўйилганга қадар 2500 км масофани чўл зонаси бўйлаб ўтганда сувнинг ярмидан кўпроғи буғланиб ва бошқа сабаблар натижасида Оролга етиб бормайди. Бу икки буюк дарёларнинг сувлари 2000 йилдан ҳам кўпроқ вақтдан буён Марказий Осиё халқларининг чучук сувга ва қишлоқ хўжалигига бўлган талабини қондириб келмоқда, бу минтақанинг муҳитига кўрсатган таъсири сезиларли даражада эмас эди. Бироқ XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб бу минтақада вазият кескин ўзгара бошлади. Бу ўзгариш собиқ Иттифоқ ҳукуматининг янги ерларни ўзлаштириш асосида пахта етиштиришни кескин кўпайтиришга қаратилган қароридан кейин бошланган эди.

Республикамизда Орол денгизи ҳавзаси экологик ҳолатини соғломлаштиришнинг бир неча йилга мўлжалланган аниқ ҳаракат дастурига кўра Қорақалпоғистон шаҳарлари, кўпгина туман марказлари, шунингдек,

йирик қишлоқлар ичимлик суви ва табиий газ билан таъминланди. Қолаверса, республикада ўрмон хўжалигини ривожлантиришга, кўча кумларни мустаҳкамлаш чораларини кўришга қарши Оролнинг қуриган тубида саксовулзорлар барпо этиш ишига катта аҳамият берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 3 апрелдаги 162-сонли “Орол бўйи генофондини муҳофаза қилиш ҳайрия жамғармасини тузиш ҳақида”ги қарори қабул қилинди. Унга кўра Орол бўйи атроф-муҳитини ва аҳоли соғлигини мустаҳкамлаш ва экологик ҳолатини яхшилашга қаратилган вазифалар белгилаб берилган. Қорақалпоғистон Республикаси ҳукумати, Қорақалпоғистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш Давлат кўмитаси билан БМТнинг Тараққиёт Дастури ҳамда Глобал Экологик Жамғармасининг кўмаги билан “Амударёнинг қуйи қисми Қорақалпоғистон Республикасида тўқай ўрмонларини сақлаб қолиш ва муҳофаза қилинадиган ҳудудлар тизимини мустаҳкамлаш” бўйича лойиҳада доирасида иш олиб борилмоқда. Қорақалпоғистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги билан Германиянинг Ўзбекистондаги техник ҳамкорлик жамиятининг лойиҳаси асосида Оролнинг қуриган тубида 2000-2006 йилларда 8000 гектар майдонда саксовулзор барпо этиш ишлари 30450 гектар килиб бажарилди. Орол минтақасида экологик муҳитни яхшилаш мақсадида Глобал экологик фонди лойиҳасининг 2003-2008 йилларда мўлжалланган лойиҳаси асосида 10000 гектар майдонда саксовулзор барпо этиш белгиланган бўлиб, Ҳозирги кунда эса ушбу лойиҳа асосида 17211 гектар майдонда саксовулзор барпо этиш ишлари амалга оширилди. Қорақалпоғистон Республикасининг ўрмон хўжаликлари томонидан Оролни қуриган тубида 2005 йилда 20678 гектар, 2006 йилда – 14962 гектар, 2007 йилда эса 16000 гектар майдонда саксовулзорлар барпо этилди [3].

2012 йилдаги маъулмотларга кўра, ўрмонларни ўрганиш институтининг Германия билан ҳамкорликдаги лойиҳа асосида Орол денгизининг қуриган ҳудудида дарахт ўтқазиш ишлари олиб борилаёпти.

Ҳозиргача 50 гектар ерга дарахт ўтқазилган. Демак, сунъий ўрмонларни денгиз ўрнида яратиш бўйича ишлар олиб борилаяпти. Чунки бу ер тузи кўп ва ҳосилдорлиги кам. Бу жойларда фақат намликни кўп талаб қилмайдиган дарахтларнигина экиш мумкин [4].

Орол денгизи билан боғлиқ муаммоларда ҳам худди шуларни айтиш мумкин бўлади. Масалан, Қорақалпоғистон ҳудудидаги ўрмон хўжаликлари ривожига катта эътибор қаратиш керак бўлади. Мазкур автоном республикадаги Беруний ўрмон хўжалиги 1980 йилгача Тўрткўл ўрмон хўжалиги қарамоғида бўлиб, Беруний участкаси деб номланиб келган. Беруний участкасининг умумий ер майдони 2415 гектар бўлиб, шундан ўрмон билан қопланган майдони 1200 гектарни ташкил этган. Беруний ўрмон участкасининг асосий фаолият тури қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришдан иборат бўлган. 1980 йилдан бошлаб, бу участка Тўрткўл ўрмон хўжалиги тасарруфидан Элликқалъа ўрмон хўжалиги қарамоғига ўтган. Элликқалъа ўрмон хўжалиги тасарруфидаги Беруний участкаси бу йилларда ишлаб чиқаришнинг асосий тури ўрнида халққа ўтин, супурги ва камиш етказиб бериш билан шуғулланган.

Мустақиллик йилларида аҳолига ўрмон ёғочи маҳсулотини етказиб бериш мақсадида Қорақалпоғистон Республикаси ўрмон хўжалиги бошқармаси негизида “Оқ-терақ” корхонаси ташкил этилган. Бу ҳудуддаги Беруний ўрмон хўжалигининг умумий ер майдони 27415 гектар қилиб белгиланди. Шундан 1966 гектар ўрмон билан қопланган майдон қолган қисми – қумли минтақа бўлиб чегараланади. Беруний ўрмон хўжалигининг асосий фаолияти ўрмончилик бўлиб асосан сунъий ўрмонлар барпо этиш, кўчат етиштириш, халқ хўжалиги маҳсулоти бўлган ёғоч, ўтин ва бошқа турдаги маҳсулотлар билан таъминлашдан иборат бўлди.

Хўжаликда кўшимча маблағ топиш юзасидан Оролнинг суви қуриган тубида фитомелиорациялаш ишларини олиб боришда қатнашиб, сунъий

ўрмонзорлар барпо этиш каби ишлар қилиниб, қушимча 10.15 миллион даромад қилинмоқда.

Орол денгизи ва унинг атрофидаги ўрмон хўжаликларида ҳам зарур тадбирлар кўрилмоқда. Шулар жумласига Чимбой ўрмон хўжалигини киритиш мумкин. Ўрмон хўжалигининг асосий вазифаси Давлат ўрмон фонди ерларида ўрмонзорлар барпо этиш, ўрмонларни сақлаш ва қўриқлаш, ўрмон ерлари ва ресурсларидан фойдаланиш, кўчатхона ташкил этиш, суви қочиб, туз кони майдонига айланиш ҳавфи бўлган Орол денгизи ҳудудида ўрмон фитомелиорация ишларини, кўкаламзорлаштириш ва ободонлаштириш ишларини олиб боришдан иборат. Ўрмон хўжалиги ҳудудида 980 турли бутали ўсимликлар ва 66 та турли ҳайвонлар мавжуд. Ўрмон хўжалигида ўрмон бўлими асосан декоратив саноатбоп дарахтзорлар плантацияси тузиш ва кўчатхоналарда кўчат етиштириш ишларини олиб бормоқда. Орол ўрмон бўлими Орол денгизининг суви қуриган ҳудудида ўрмон фитомелорация ишларини олиб бормоча. 1989-2005 йиллари бўлим денгиз ҳудудининг 37894 гектар ерида ўрмон барпо этди. Ўрмон хўжалиги 1990-2005 йиллари Давлат ўрмон фонди ерининг 86891 гектарида ўрмон барпо қилди ва ўрмон хўжалигида 14,5 гектар кўчатхона ташкил қилинган. Ўрмон хўжалиги ҳар йили 2857 гектар майдонда ўрмон барпо этмоқда [5].

Яна бир мисол: Тахтакўпир ўрмон хўжалиги 1973 йили Чимбой ўрмон хўжалигининг Даукара ўрмон бўлими базасида ташкил қилинган. Ўрмон хўжалигининг Давлат ўрмон фонди ери 541335 гектар майдонни ташкил этади. Шунинг 356328 гектари ўрмон билан қопланган майдон.

Ўрмон хўжалигининг асосий вазифаси ўрмон фондининг суғориладиган ерлари ва Орол денгизининг суви қуриб кетган ерларида, Қизилкум чўлларида ўрмонзорлар барпо этиш, кўчатхона ташкил этиш, ўрмонларни қўриқлаш ва сақлаш, ўрмон фонди ерлари ва ресурсларидан оқилона фойдаланиш, кўкаламзорлаштириш ва ободонлаштириш ишларини олиб боришдан иборат. Ўрмон хўжалиги ҳудудида 980 та ўсимлик турлари

ўсади ва 66 та ҳайвонот турлари бор. Ўрмон хўжалигида Акбугет ва Даукара ўрмон бўлими ташкил этилган. Даукара ўрмон хўжалигининг жами ер майдони 236078 гектарни ташкил этади. Хўжалик асосан орол денгизи суви Қуриб кетган ерларида ва Қизилқум чўлларида уруғидан ва кўчатидан ўрмонзорлар барпо этиш ишларини олиб бормоқда. Акбурген ўрмон хўжалигининг жами ер майдони 305257 гектар майдонни ташкил этиб, хўжалик асосан суғориладиган ерларда теракзорлар, кўчатхоналар экиш. кишлох хўжалиги экинларини экиш ишларини олиб бормоқда.

Ўрмон хўжалиги ташкил қилингандан буён 176278 гектар майдонда ўрмон барпо қилинган, шунинг 162114 гектари Қизилқум чўлларида ва 14164 гектари Орол денгизининг суви қуриб кетган ерларида барпо этилган ўрмонзорлар ҳозирги вақтда ўрмон хўжалигида 13,8 гектар майдонда кўчатхона ташкил қилинган, кўчатхонада қайрағоч, гледичия, саксовул кўчатлари етиштирилмоқда. 2006 йили янгидан қайрағоч, терак каби кўчатлар етиштириш учун кўчатхона ташкил этилди. Ўрмон хўжалиги уруғидан ва кўчатидан ҳар йили 2336 гектар майдонда ўрмон барпо этиб, 2000 гектар майдондаги ёш ўрмонзорларни ўрмон билан қопланган майдонга ўтказиб келмоқда.

Оролбўйи ҳудудидаги Мўйноқ ўрмон хўжалиги 1975 йили Қўнғирот ўрмон хўжалигининг Мўйноқ ўрмон бўлими баъзасида ўрмон хўжалиги бўлиб ташкил этилган. Ўрмон хўжалигининг жами ер майдони 312374 гектарни ташкил этиб, шунинг 115288 гектари ўрмон билан қопланган майдон ҳисобланади. Ўрмон хўжалигининг асосий вазифаси Орол денгизининг суви қуриб кетган ерларида ўрмонни уруғидан ва кўчатидан барпо этиш, ўрмонларни сақлаш ва қўриқлаш, ўрмон ресурсларидан фойдаланиш, Мўйноқ шаҳрини чанг-тўзонлардан, кўчма қумлардан ҳимоялаш ишларини олиб боришдан иборат. Хўжаликнинг ўрмон фонди ерларида 980 турдаги ўсимлик ўсади ва 66 хил турли ҳайвонлари бор. Мўйноқ ўрмон хўжалигида битта Мўйноқ Ўрмон бўлими бўлиб, у ўрмон

хўжалигининг асосий вазифасини олиб боради. Ўрмон хўжалигида 182154 гектар майдонда янгидан ўрмон барпо этилган, шунинг 182154 гектари Орол денгизининг суви қуриб кетган ерларида барпо этилган. Ўрмон хўжалигида 15 гектар майдонда кўчатхона ташкил этилиб, унда асосан саксовул кўчати етиштирилмоқда. Ўрмон хўжалиги уруғидан ва кўчатидан ҳар йили 3350 гектар майдонда ўрмон барпо этилиб, 2630 гектар майдондаги ўрмонларни ўрмон билан қопланган майдонга ўтказиб келмоқда.

Табиатни муҳофаза қилиш ҳамда биологик ресурслар хилма хиллигини таъминлаш ва тараққий эттириш мақсадида Ўзбекистон 1995 йили биологик хилма хиллик Халқаро Конвенциясига (CBD, Рио-де-Жанейро) қўшилган [6]. БМТнинг Тараққий эттириш Дастури (ПРООН) ўрмонларни тиклаш ишига катта ёрдам бермоқда. Мазкур лойиҳа доирасида Қорақалпоғистонда, Амударё қирғоқларидаги тўқай ўрмонлари тиклана бошлади [7].

Замонавий ўрмонларнинг Ўзбекистон учун фойдаси тўғрисида гап борганда Ўзбекистон ўрмонларининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, улар асосан табиатни муҳофаза қилувчи вазифани бажариш билан бир қаторда ўрмонларимиз республикамиз табиатининг гўзал кўринишини сақлаб турибди.

Демак, хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистондаги экологик вазиятда ўзига хос муаммолар мавжуд. Орол ва оролбўйи ҳудудларидаги экологик вазиятнинг ёмонлашуви дунё ҳамжамияти диққат марказида бўлиб турибди. Шу сабабдан турли ҳорижий мамлакат илмий марказлари Орол ҳудудидаги аҳволни яхшилаш учун ҳаракат қилмоқдалар. Оролнинг қуриган ўзанига дарахтлар экилиб, дарахтзорларнинг барпо қилиниши бу йўлда қўйилган катта қадамлардан саналади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Шивалдова Н. “2011 год - международный год лесов”. – Тошкент, Экология хабарномаси. №12, 2010.-10 б

2. Нодир Жўрабеков. “Заповедники Узбекистана: сохранение лесов и биоразнообразие”. – Тошкент, Табиат ва инсон. №8, 2006.-37 б
3. <http://orol.zn.uz/46>
4. Asia Khamzina, Nodir Djanibekov, John P.A.Lamers. “How attractive are short-term CDM forestations in arid regions? The case of irrigated croplands in Uzbekistan”. – Washington, Forest Policy and Economics. №13, 2012.-39 p
5. Хамзина А., Ламерс Дж.П.А., Влек П.Л.Г “Орол денгизи ҳавзасидаги Амударё куйи оқимида деградацияга учраган қишлоқ хўжалиги ерларида камайтирилган меъёрлар билан суғориш шароитларида дарахтларнинг илдиз отиши” – Тошкент, Ўрмон экологияси ва бошқаруви. №10, 2005 -178 б.
- 6 «Государственный контроль за охраной животного и растительного мира Республики Узбекистан» – Тошкент, Экологический вестник. №6, 2008, стр 49
7. Шегай О. “ПРООН способствует восстановлению лесов и улучшению жизни сельчан” – Тошкент, Экология хабарномаси. №9, 2011, 36-37 б.

YANGI TARAQQIYOT BOSQICHIDA MILLATLARARO MUNOSABATLAR

Iminov B.B.

*FarDU, O'zbekiston tarixi kafedrası
katta o'qituvchisi, PhD
iminovbegzod7@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yangi taraqqiyot bosqichida millatlararo munosabatlarning tarixiy omili yoritilgan. Sotsiologik so'rov orqali respondentlarning millatlararo totuvlik va ahil qo'shnichilikka bo'lgan munosabatlari ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so'z va iboralar: strategiya, xalqlar do'stligi, til, madaniy aloqalar, ahil qo'shnichilik, tolerantlik, respondent, millat, xalq, tarixiy tahlil.

Аннотация: в статье рассматривается социально-философский фактор общегосударственных отношений на новом этапе развития. Через социологический опрос был проведен научный анализ отношения респондентов к межнациональному согласию и добрососедству.

Ключевые слова и фразы: стратегия, дружба народов, язык, культурные отношения, добрососедские отношения, толерантность, респондент, нация, народ, социальный анализ.